

INLEIDING

Dit boek behandelt de oppositie van het Christen-Democratisch Appel (CDA) tegen het eerste kabinet-Kok (1994-1998). Het beschrijft de omschakeling van het CDA als spil van de Nederlandse politiek naar een partij in de schaduw van de macht. De onwennigheid met de nieuwe oppositierol komt aan de orde, maar ook de verstoorde verhoudingen tussen de Tweede-Kamerfractie en het partijkader, de moeilijkheden om een eigen politieke boodschap te formuleren, en het wegzakken van de christen-democratie in belangrijke bestuurlijke netwerken.

Het boek sluit af met een antwoord op de vraag waarom de oppositie van het CDA zo slecht uit de verf komt. Aanleiding hiervoor vormen de talrijke aanpassingsmoeilijkheden aan de nieuwe oppositierol, die het beeld van de christen-democratie tussen 1994 en 1998 bepaalden. De vraag is of die moeilijkheden van voorbijgaande aard zijn, of dat er een fundamenteeler probleem achter schuilgaat.

Immers, van tijd tot tijd duikt het debat op over de vraag of het CDA wel een politieke partij is zoals andere grote partijen. Moet deze stroming het niet hebben van wat ooit haar *unique selling point* was: het leveren van degelijke en succesvolle bestuurders, een kwaliteit waarvoor het premierschap van Ruud Lubbers lange tijd symbool stond? Werpt de oppositie het CDA niet terug op zijn aard van christelijke partij met een cultuurpolitieke missie, die ongeschikt is als oppositioneel wapen?

Voor een bevredigende beantwoording van deze vragen moet niet alleen het zoeklicht op de christen-democratie worden geplaatst. Ook het verschijnsel oppositie zelf vergt nadere studie: hoe verhouden de kenmerken hiervan zich tot die van de christen-democratie?

Over het CDA is meer geschreven dan over de oppositie. Sterker nog, het is opmerkelijk hoe weinig wetenschappelijke en journalistieke belangstelling er in Nederland bestaat voor dat laatste fenomeen. De enige die ooit met een samenvattende studie over de parlementaire oppositie begon, was de PvdA-politicus Ed. van Thijn. Zijn beoogd proefschrift uit de jaren zestig heeft hij echter nooit voltooid.

Ook in politiek opzicht is de belangstelling gering. De laatste dertig jaar is er met hartstocht gediscussieerd over kiesrechtvervormingen, de gekozen minister-president, de noodzaak van meer dualisme tussen kabinet en Kamer, en andere veranderingen die de democratie ten goede moeten komen. Een nadere beschouwing van het verschijnsel oppositie zat er vrijwel nooit bij.

In journalistieke kringen bestaat er zo mogelijk nog minder belangstelling voor dit onderwerp. De oppositie is vaak een sluitpost in de berichtgeving. Krantenkoppen als 'Leefbaar Hilversum moet in de oppositie' verraden eerder neerslachtigheid dan enthousiasme over de democratische taak die wacht. Oppositie wordt in het beste geval beschouwd als een tussenstop tussen twee regeerperiodes, in het slechtste als een politiek hospitaal voor in het ongerede geraakte regeringsfracties.

De geringe belangstelling voor de oppositie – een term die in de Nederlandse grondwet niet voorkomt – hangt samen met de dominante staatsrechtelijke opvatting dat in een minderhedenstelsel als het Nederlandse dé oppositie eigenlijk niet bestaat. Net als bij de coalitie zou het gaan om een losse verzameling fracties met zeer uiteenlopende belangen en programma's. Dat gegeven veroordeelt haar tot een zeker onvermogen. De oppositie wordt daarvan pas verlost wanneer de coalitie verschijnselen van ontbinding gaat vertonen.

Hoewel in deze opvatting zeker een kern van waarheid schuilt, roept ze tevens misverstanden op. In de eerste plaats wekt ze ten onrechte de suggestie alsof de oppositie, hoe verbrokken ook, helemaal geen waarde heeft als tegenmacht. Een van de belangrijke kenmerken van westerse democratieën is, naast het bestaan van een vrije pers en van onafhankelijke rechtspraak, nu juist het bestaan van oppositiepartijen. 'Een vitale oppositie is belangrijk voor

een goede democratie, en bewaart de regering voor zelfgenoegzaamheid,' zoals premier Kok, leider van het eerste paarse kabinet, in 1995 zei.

In de tweede plaats is ook in minderhedenland Nederland het bedrijven van oppositie een vak. Het is een ingewikkeld ambacht, dat niet op een achternamiddag kan worden aangeleerd en vergt een politieke instelling, mentaliteit, boodschap en organisatie die in belangrijke opzichten verschillen met die van regeringsfracties.

Te vaak wordt oppositiepolitiek slechts beschouwd als verlengde van de regerings- of partijpolitiek. De oppositie lijkt pas klank en kleur te krijgen als de coalitie ruzie maakt, of de economie instort. Zo'n benadering ontkent ten onrechte de eigen waarde van een oppositiepartij.

Vier jaar paars regime (1994-1998) biedt een extra aanleiding de oppositie als democratisch fenomeen nader te bezien. De coalitie van PvdA, vvd en D66 trad in augustus 1994 aan met de thorbeckiaanse opvatting dat het parlement zijn controlerende taken meer zou moeten waarmaken. De jaren daarvoor hadden te veel in het teken gestaan van gebondenheid van de coalitiefracties aan het regeringsbeleid. Die binding had onder meer gestalte gekregen via een gedetailleerd regeerakkoord en regelmatig overleg in het Torontje, de werkplek van de minister-president, tussen ministers en leden van coalitiefracties.

De belofte van de nieuwe coalitie van PvdA, vvd en D66 in 1994 om met deze zogeheten 'monistische' praktijk te breken, bleek een *farce*. Ook zonder het CDA in de regering bleven kabinet en coalitiefracties regelmatig overleg met elkaar voeren en bindende afspraken maken, waardoor de parlementaire vrijheid werd beperkt. Paars bracht de politiek niet meer openheid en controleerbaarheid, zoals was beloofd, maar de 'sorry-democratie'. Daarbij konden falende bewindslieden blijven zitten als ze berouw voor hun zonden zouden tonen. De mislukking van de dualistische benadering geeft des te meer aanleiding de werking en betekenis van de oppositie nader te beschouwen.

De casus 'CDA 1994-1998' biedt in dit opzicht interessant materiaal. Sinds haar oprichting in 1980 had de partij nog nooit met de

kunst van het oppositie voeren te maken gekregen. Als beginners in het vak maakten de christen-democraten veel van de fouten die er op dit gebied te maken vallen.

Als oud-regeringsfractie moest ze belangrijke organisatorische en mentale omschakelingen maken in de richting van een oppositierol. Bovendien kreeg ze, meer nog dan andere partijen, te maken met maatschappelijke invloeden op die rol. Van oudsher hecht de christen-democratie immers grote waarde aan de banden met buitenparlementaire groepen. Dat maakte de oppositie er niet eenvoudiger op. De ervaringen van het CDA tussen 1994 en 1998 bieden dan ook een goede mogelijkheid om aan de hand van praktijkvoorbeelden de *tricks and troubles* van de oppositie te illustreren.

Het boek opent met enkele historische en theoretische beschouwingen over ervaringen van christelijke politici met de oppositie. Vervolgens komt de vraag aan de orde hoe het CDA in 1994 de macht kon verliezen, en in welke politieke, bestuurlijke en maatschappelijke toestand deze gebeurtenis de partij achterliet.

In het derde hoofdstuk volgt een beschrijving van de oppositie van de Tweede-Kamerfractie van het CDA tegen het eerste kabinet-Kok. De factoren die de oppositie bemoeilijkten worden geïnventariseerd. Verschillen tussen een regeringsfractie en een oppositiefractie komen aan de orde, zoals de organisatie, de omgang met informatie, en de verhouding met de achterban.

Daarna volgt een beschouwing over wijzigingen in de partijorganisatie. Veranderde het CDA tussen 1994 en 1998 van een 'bestuurders-sociëteit' in een politieke partij met een nieuwe cultuur? Het vijfde hoofdstuk beschrijft de gevolgen van de oppositierol voor de maatschappelijke en bestuurlijke netwerken van de christen-democratie.

Het boek sluit af met beantwoording van de vraag uit het begin: waarom komt de oppositierol slecht uit de verf?

Kees Versteegh,
Voorburg, december 1998